

*Review***MARIÑO GÓMEZ,**
Francisco Manuel

A Coruña/Santiago de Compostela: Centro Ramón Piñeiro para a Investigación en Humanidades / UDC / USC. 2019. 674 pp.
ISBN 978-84-9749-713-8 (UDC)
ISBN 978-84-17595-23-4 (USC)

Baixo dos tileiros.
A literatura alemá en
Galicia: afinidades,
ecos e influencias.
Das orixes ao
Naturalismo

Laureano Araujo
IES Arcebispo Xelmírez I
Departamento de Alemán
(Santiago de Compostela)

Até a Guerra Civil, moitas das (poucas) traducións do alemán ao galego son indirectas. Así, Ramón Otero Pedrayo publica en 1932 unha parte do segundo *Fausto*, de Johann Wolfgang von Goethe, e nesa época aparecen varios poemas soltos nas revistas *Nós* e *A Nosa Terra*. Nos anos cincuenta, Álvaro Cunqueiro distribúe algúns exemplares dunha escolma de poemas de Hölderlin; en Pontevedra édítase *Musa Alemá*, unha antoloxía de poemas traducidos (dun xeito moi discutíbel) por Celso Emilio Ferreiro e Antonio Blanco Freijeiro; e publícanse as traducións ao galego, de Celestino Fernández de la Vega e Ramón Piñeiro, do *Cancioneiro da poesía céltiga*, de Julius Pokorny, e de *Da esencia da verdade*, de Martin Heidegger. Até os anos oitenta aparecen basicamente traducións indirectas de obras de teatro, moi a miúdo feitas por Manuel Lourenzo. Nos anos oitenta e noventa destaca a figura de Lois Tobío, coas súas traducións do *Fausto*, de *Os Sonetos a Orfeu*, de Rainer Maria Rilke, e de *Nai Coraxe e máis os seus fillos*, de Bertold Brecht.

A tradución é, de feito, a vía máis obvia de penetración da literatura estranxeira no noso sistema literario. Pero Francisco Manuel Mariño Gómez, en *Baixo dos tileiros*, vai moitísimo máis lonxe. Profesor do Departamento de Filoloxía Francesa e Alemá da Universidade de Valladolid, e tradutor, con Sabine Geck, de *As mágoas do mozo Werther*, de Goethe, Mariño Gómez pretende, en efecto, ‘presentar a relación que os autores galegos [...] gardaron coa literatura en lingua alemá, quer de xeito consciente (imitación, citación, erudición...), quer inconsciente ou non

MARIÑO GÓMEZ,
Francisco Manuel
*Baixo dos tileiros. A literatura
alemá en Galicia: afinidades,
ecos e influencias. Das orixes
ao Naturalismo*
Laureano Araujo

plenamente consciente (influencia, afinidade, analoxía...)' (14). Tal relación é, en termos cualitativos, menos intensa do que podería deducirse da extensión do libro, pero sorprende pola cantidade de autores que involucra (aquí mencionaremos máis de corenta).

A portada do libro reproduce unha obra de Wilhelm von Kaulbach, quen, ao redor de 1870, ilustrou con ela un poema de Walther von der Vogelweide escrito case sete séculos antes, que empeza así: 'Baixo o tileiro / no moural'. Porén, máis relevante que esta alusión artística son os tres conceptos clave do título do libro: *afinidade*, *eco* e *influencia*. Convén que o lector saiba desde o comezo que esta obra non se limita a explorar a ascendencia da literatura en lingua alemá sobre a galega — sinalando algún tipo de causalidade — senón que, nun alarde extraordinario de documentación e rigor, busca minuciosamente calquera rastro de parentesco ou de reminiscencia, por insignificante que sexa.

O libro arranca na Idade Media cos *Esconxuros de Merseburgo*, escritos ao redor do século XI. Estes dous poemas responden a unha tradición indoeuropea, conque neste caso cómpre falarmos de *afinidade*, é dicir: dunha relación inconsciente, que é a que se dá entre os textos que se insiren nun substrato cultural común. Tamén semella encaixar nesta categoría o interese compartido polas materias tristánica e artúrica. Así, por exemplo, temos en alemán o *Tristan* de Gottfried von Strassburg e o *Parzival* de Wolfram von Eschenbach, e en galego o *Livro de Tristán*, o *Livro de Josep ab Aramatia* e mais a *Demanda do Santo Graal*. O mesmo podemos dicir da vizosa lírica trobadoresca, que é un fenómeno presente en Alemaña co *Minnesang* e o *Sangspruch*, e en Galiza coas cantigas de amor, de amigo e de escarnio e maldicir.

Por outra banda, que Ramón Cabanillas, Ricardo Carvalho Calero, Cunqueiro, Xosé Luís Méndez Ferrín, María Xosé Queizán ou Vicente Risco recuperen as materias tristánica e artúrica; que haxa algún autor galego, como Carvalho Calero ou Cunqueiro, que se refira ao *Minnesang*; que Ferrín aluda á obra de Roswitha von Gandersheim, escrita no século X; que Hildegard von Bingen, cuxa obra se remonta ao século XI, ou o místico Mestre Eckhart aparezan en distintas ocasións na obra de José Ángel Valente, son exemplos, entre moitos, que remiten ao concepto de *eco*.

O Humanismo e a Reforma inauguran a Idade Moderna cun Erasmo de Rotterdam que apenas deixa pegada na nosa literatura, quitando algunha alusión circunstancial en Cunqueiro, Rafael Dieste, Otero, Risco, Alfonso Daniel Rodríguez Castelao ou Valente. Tampouco foi precisamente entusiástica a recepción de Martín Lutero na nosa literatura, exceptuando algunha alusión en, entre outros, Cunqueiro, Nicomedes-Pastor Díaz, Dieste, Risco, Castelao, Tobío e, sobre todo, Otero.

A incidencia do Barroco alemán na nosa literatura é escasa, alén das alusións a Grimmelshausen en Ferrín e Otero, ou do eco que na obra de Valente teñen Jakob Böhme e Angelus Silesius. En canto aos autores da Ilustración, o bernés Albrecht von Haller aparece en varias obras de Otero, e Johann Joachim Winckelmann en Carvalho Calero, Cunqueiro, Dieste, Risco e, sobre todo, de novo, Otero. As referencias a Klopstock son insignificantes, mesmo en Otero, igual — e isto xa resulta máis rechamante — que a Gotthold Ephraim Lessing, que só lle parece interesar realmente ao teólogo Andrés Torres Queiruga, mentres Cunqueiro, Dieste, Otero e Risco confórmanse con mencionalo. Ao suízo Salomon Gessner coñéceo Otero, mentres Christoph Martin Wieland pasa practicamente desapercibido, agás algunha mención en Cunqueiro e Otero. No tamén suízo Johann Caspar Lavater reparan circunstancialmente Cunqueiro, Domingo García-Sabell e Otero,

MARIÑO GÓMEZ,
Francisco Manuel
*Baixo dos tileiros. A literatura
alemá en Galicia: afinidades,
ecos e influencias. Das orixes
ao Naturalismo*
Laureano Araujo

e en Johann Gottfried Herder fixanse Manuel Forcadela, García-Sabell, Ferrín, Otero, Risco, Xavier Seoane, Torres Queiruga, Valente e Xoán Vicente Viqueira. Gottfried August Bürger aparece citado nun poema de Rosalía de Castro, e del hai referencias en García-Sabell, Manuel Murguía, Otero e Tobío.

No período clásico, ningún dos autores centrais do Rexurdimento —Rosalía, Manuel Curros Enríquez e Eduardo Pondal— escapa da influencia de Goethe, particularmente evidente en varias obras de Rosalía, pero tamén detectábel en Cabanillas, Murguía, Antón Villar Ponte e Viqueira, quen mesmo traduce tres poemas goethianos. Eduardo Blanco Amor, Celso Emilio e Risco, pola contra, non lle teñen simpatía a Goethe: Risco cualifícao nada menos que de ‘mal artista’, e Celso Emilio dedícalle un poema demoleedoramente inxusto en *Longa noite de pedra*. En numerosas obras de Otero é clarísima a presenza de Goethe, cuxa pegada atopamos tamén, entre outros, en Carvalho Calero, Cunqueiro, Dieste, Fernández de la Vega, Francisco Fernández del Riego, Xosé Luís Franco Grande, García-Sabell, Aquilino Iglesia Alvariño, Ferrín, Antonio Rodríguez Baixeras, Xoán Rof Carballo, Seoane, Tobío (autor, ademais, da mencionada tradución do *Fausto*), Valente ou Dora Vázquez.

O outro grande escritor alemán do século XVIII é Friedrich Schiller, cuxa sorte, entre nós, é ben distinta á de Goethe. Non está traducido ao galego, e a súa marca en, entre outros, Cabanillas, Pastor Díaz, García-Sabell, Otero, Pondal, Seoane ou Villar Ponte, é moi a miúdo marxinal e anecdótica. Nin sequera Valente amosa interese por el! Jean Paul só pode mencionarse en relación con Fernández de la Vega, Risco e, sobre todo, Otero. Hölderlin, pola contra, é un autor moi citado, pero só atopamos referencias significativas en Fernández de la Vega, García-Sabell, Iglesia Alvariño, Otero (quen traduce dous poemas seus), Seoane, Valente (tamén el tradutor de varios poemas seus) e, dun xeito moi destacado, Cunqueiro. En relación con Heinrich von Kleist, só son dignos de mención Cunqueiro e Ferrín. Ludwig Tieck é amplamente ignorado. E.T.A. Hoffmann, en cambio, ten varios dos seus contos traducidos ao galego (en 1996 por Marta Ares Fontenla e María Xesús Lama, e en 2000 por Xavier Rodríguez Baixeras e Carmen Torres París), e Rosalía refírese a el nalgunha ocasión; tamén atopamos alusións en Risco e, sobre todo, en Otero, así como en Cunqueiro, Dieste, Ánxel Fole, García-Sabell e Ferrín. O rastro de Clemens Brentano pode atoparse en Cunqueiro, Murguía e Valente; o de Achim von Arnim en Rosalía e Cunqueiro; o de Adelbert von Chamisso en Rosalía, Cunqueiro, Otero e Suso de Toro; e o de Bettina von Arnim en Cunqueiro.

As referencias galegas aos autores do Romanticismo alemán son escasas e, en xeral, de pouca relevancia. Atopamos a Kotzebue en Otero; a Matthisson en Benito Vicetto; a Dorothea Schlegel en Cunqueiro; a August Wilhelm Schlegel en Fernández de la Vega, Otero e Valente; a Friedrich Schlegel en Fernández de la Vega, García-Sabell, Antón Losada Diéguez, Otero, Chus Pato, Risco e Valente; a Zacharias Werner en Cunqueiro, Otero e Risco; a Schleiermacher en Otero, Risco e, por razóns obvias, Torres Queiruga; e a Novalis, de quen temos traducidos ao galego, da man de Jaime Santoro de Membiela, os *Himnos á noite*, en Rosalía, Cunqueiro, Curros, Pastor Díaz, Fernández de la Vega, García-Sabell, Otero, Pondal, Seoane e Valente. Os irmáns Grimm, algúns de cuxos contos están traducidos ao galego por Manuel Beiras en 1983 e en 1991, por Rodríguez Baixeras e Torres París en 1998, por Lucía Castaño en 2000 e por Xavier Frías Conde tamén en 2000, atopámoslos en Cunqueiro, Fernández del Riego,

MARIÑO GÓMEZ,
Francisco Manuel
*Baixo dos tileiros. A literatura
alemá en Galicia: afinidades,
ecos e influencias. Das orixes
ao Naturalismo*
Laureano Araujo

Ferrín, Murguía, Lois Pereiro, Pondal, Risco, Seoane, Valente, etc. Ludwig Uhland, finalmente, pode relacionarse con Rosalía, Ferrín, Murguía, Otero, Pondal e Valente.

Dentro dos movementos posrománticos, Franz Grillparzer só deixa algún sinal mínimo en García-Sabell, e no poeta August von Platen reparan unicamente Ferrín e Otero. Dun poema de Nikolaus Lenau temos unha tradución de Cabanillas. Ben distinto é o caso de Heinrich Heine, que conta cunha tradución ao galego do poemario *Die Nordsee*, de Luís García Soto, e influíu, entre outros, en Cabanillas, Carvalho Calero, Rosalía, Cunqueiro (tradutor indirecto do poema 'Der Heilige'), Curros, Fernández de la Vega, Fernández del Riego, Celso Emilio (coautor da mencionada *Musa Alemá*, que inclúe tres poemas de Heine), García-Sabell, Valentín Lamas Carvajal, Losada Diéguez, Ferrín, Otero, Pondal, Risco, Castelao, Tobío, Valente e Villar Ponte. De Büchner, en cambio, só se atopan referencias en Cunqueiro e Chus Pato.

Os autores realistas aparecen en Roberto Blanco Torres, que traduce ao galego o poema 'Das Kind', de Hebbel (aínda que a súa é unha tradución indirecta), en Viqueira, que fai o mesmo co poema 'Sommerbild', e en Valente, no seu poema 'Versión de Hebbel'. Theodor Storm ten *O xinete do cabalo branco* traducido ao galego por Rosa Marta Gómez Pato e atópase en Cunqueiro e en Risco. De Theodor Fontane hai referencias en Ferrín e Tobío. Paul Heyse, o suízo Gottfried Keller e Sacher-Masoch son practicamente ignorados. De Wilhelm Busch temos *Max e Moritz* en tradución de Luciano Fernández de Sanmamed Sampedro. En canto aos autores naturalistas, Gerhart Hauptmann é coñecido, entre outros, por Otero e Villar Ponte.

En contra do que se podería deducir deste apuradísimo repaso, a obra de Mariño Gómez é de moi doada e divertida lectura —por momentos hilarante, como nos numerosos lugares onde se revela a irritación que ao autor lle provoca César Antonio Molina—, e podería mesmo utilizarse como unha excelente introdución á historia da literatura en lingua alemá. Unha literatura que non se escribe unicamente en Alemaña, senón tamén, entre outros países, en Suíza e en Austria, o cal, dito sexa de paso, debería reflectirse no título da obra.

Ao final do libro aparecen dous índices onomásticos moi útiles. Porén, se o lector quere saber, por exemplo, se un poema determinado de Goethe tivo reflexo nalgunha obra da nosa literatura, non vai ter máis remedio que follear o libro na procura do dato. A atención editorial na corrección dun traballo de tanta envergadura, publicado por institucións académicas de peso, é mellorable (ademáis*, beso*, bisaboa*, chamativo*, convertiu*, de vagar*, depresa*, influínte*, levou ao* seu fillo, ponencia*, postromántico*, resume*, sinte*, zar*, etc).

A investigación detense no período do Naturalismo. Esperemos que o autor colla folgos e nos regale proximamente un volume que estenda o estudo até os nosos días. Igual o lamentábel feito de que esta obra tan importante apenas merecese a atención dos críticos literarios desincentiva a prolongación do esforzo. Nós, con este comentario froito da admiración, invitamos humildemente a Mariño Gómez a que culmine esta empresa necesaria e fascinante.